Anul I. Ianuarie, 1907. Nr. 1.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 6 cor.; pe o jumătate de an 3 cor. — Pentru România 8 Lei
Un număr 50 fil.

CĂTRĂ CETITORI!

„Bine ești cuvântat, Doamne, învață-mă legile Tale... Povăţueşte-mă în cărările poruncilor Tale, că în aceasta este desfătarea mea".

Psalm 119, v. 12 și 35.

Luăm pildă dela Cântăreţul de psalmi: invocăm ajutorul și povăţuirea Domnului în lucrul, de care ne apucăm.

Vrem să punem un modest început, de a *concentra și a înfrăţi resleţitele forţe de muncă intelectuală* în biserica noastră de dincoaci, pentruca, cu ajutorul lui Dumnezeu, roadele atărei munci înfrăţite să se reverse cu timpul, cât mai în belşug, ca o ploaie la bună vreme, asupra întregii noastre vieţi bisericeşti.

Desfăşurăm deci steagul. *Credinţă, morală, cultură* înscriem pe dânsul. Propovăduirei acestor ideale vom închina silinţele noastre.

Purcedem din convingerea, că în general biserica nu e numai organizm dogmatic și social-administrativ, ci în special e și instituţiune per eminentiam culturală; și că, între actualele referinţe ale vieţii noastre, biserica trebue tot mai mult să se validiteze și în această direcţiune.

Cu deosebire două motive sunt cari pretind această validitare. Unul e de ordine istorică, altul priveşte la actualitate.

Ca biserică, noi românii de dincoaci de Carpaţi — pentru a rămânea cu vorba numai la noi, — am ajuns de tot târziu stăpâni pe situaţia noastră bisericească, iar acum e ceva prea firesc ca, între împrejurările de acum mai bune, să ne gândim a afla mijlocul: cum *să acoperim succesiv din deficitele culturale ale gre-*

lelor veacuri trecute, și să stăruim ca interesul cultural al bisericii noastre, cel puțin pe viitor să-și primească o îndrumare mai pronunțată, mai viuă, mai rodnică și mai binecuvântată decât în maşterul trecut.

Al doilea motiv, ce ne-a determinat la scoaterea acestei reviste, e că, — reculeşi acum ca biserică din punctul de vedere organizatoric și administrativ și adecă pe baze aşa de liberale ca nici una din bisericile surori, încât cu drept cuvânt putem afirma, că soartea și viitorul nostru în o prea însemnată măsură sunt depuse în mânile noastre: — a sosit deja timpul, când să nizuim *a da acestor forme de organizațiune și administrațiune bisericească un conținut mai plin, adecvat originei și scopului lor;* să facem ca în organizmul bisericesc să pulseze în măsură progresivă elementul viu și de vieață făcător: credința viuă și nestrămutată, convingerea și însuflețirea religioasă.

Un atare scop însă poate fi ajuns numai aşa fel, dacă vom face ca, prin mijlocirea studiului teologic, idealul bisericii să străbată cât mai adânc la înțelegerea și inima tuturor celor chemați — acum și în viitor — a da, în cadrele organizmului nostru bisericesc, direcțiune, puternică și sănătoasă, desvoltării noastre specifice ca Biserică, Neam și Cultură. — Să privim adecă, prin prizma limpede și neamăgitoare a științei, problemele practice ale vieții noastre bisericești.

Prin mijlocirea acestui rezonament am ajuns noi la convingerea, că revista noastră nu are să facă numai știință pură — sau abstractă — bisericească, ci să îmbrățişeze și domeniul practic: vieața bisericească. Și fericiți ne vom simți dacă, tinzând spre deslegarea problemei culturale a bisericii, ne va succede să dăm prin aceasta sucursul nostru, curat și nefățărit, și la deslegarea problemei spirituale și sociale-administrative a bisericii noastre.

Principiul acesta, al intelectualității în biserică, în al căruia serviciu ne punem, îl aflăm enunțat deja în Legea Veche (Prov. Solomon, XXIII. 12) astfel: «Dă la *învățătură* inima ta și urechile tale la *cuvintele științei*». Iar în Legea Nouă, când Mântuitorul dădu (Mat. XXVIII. 19) învățăceilor porunca *să învețe* toate popoarele, consfinți acelaş principiu, al învățăturii și învățării.

Acest principiu fu, alăturea de darul și asistența de sus, cheia valorării apostoliei lui Christos în cursul veacurilor posterioare, în

cari apostolia creştină se afirma în caracter îndoit: sacramental şi cultural.

E chestiune actuală şi de netăgăduită importanţă deci şi azi valorarea acestui principiu, ca să se sporească atât învăţătura cât şi dorul de a învăţa pe alţii, al clerului parohial, pe ai căruia umeri a pus biserica *sarcina şi răspunderea nemijlocită a apostoliei sacramentale şi culturale* colo, în mijlocul mulţimei credincioşilor.

Spre a fi deci consecvenţi în genere cu misiunea bisericii ca instituţiune pozitivă, iar în deosebi cu trebuinţele reale ale bisericii noastre militante — cler şi popor: — vom dedica silinţele noastre *ridicării nivoului cultural al clerului parohial,* spre a întărì în aceşti gregari ai lui Christos, convingerile dogmatice ale bisericii noastre, spre a alimenta în sufletele lor conştiinţa religioasă-morală şi spre a-i face să-şi înţeleagă tot mai bine îndoita misiune, — ca astfel să poată devenì paznici şi mai convinşi şi luminaţi ai instituţiunilor noastre, apostoli devotaţi ai altarului şi culturei româneşti

Fără de o atare valorare a clerului nostru, vom fi expuşi a ajunge eventual acolo, că biserica, ca organizm administrativ, va să devină un mechanizm în sine fără rost, fără vieaţă şi fără viitor, iar faţă de masa mare a credincioşilor o sarcină incomodă, ce să nu-i acopere trebuinţele vieţii sufleteşti, ci numai să-i reclame prestaţiuni grele pentru a se susţinea fără vr'un folos, mai simţit, duhovnicesc şi cultural.

Vrem deci, de ne va ajuta Dumnezeu şi de ne vor servì puterile, ca în locul al doilea, prin ridicarea culturală a clerului parohial, *să ne întărim instituţiunile bisericeşti-culturale* de o parte iar de alta, ca şi *masa mare a bisericii, credincioşii — biserica ascultătoare — încă să se înfrupteze şi mai mult de roadele unei munci tot mai intensive a unei apostolii conştie de sine şi de rostul său sacramental şi cultural.*

Aceasta e unica modalitate sigură ca biserica, pe lângă problema sa socială administrativă, *să-şi poată rezolva şi problema sa specifică:* spirituală-morală şi culturală, care îi e problema de căpetenie.

Cu acest plan de acţiune ne prezentăm în faţa obştei noastre bisericeşti, şi cerem sprijinul tuturor acelor bărbaţi ai Bisericii şi Neamului nostru, ale căror inimi palpitează pentru întruparea aceluiaş mare ideal şi sfânt, ce l-am indicat mai sus.

Iar noi din parte-ne, în special:

Vom mărturisì aceeaş credinţă veche, a Bisericii universale a Răsăritului, rămasă părinţilor noştri din veacuri şi transmisă nouă ca o sfântă şi scumpă moştenire.

Vom contribuì, după modeste puterile noastre, la alimentarea vieţii noastre bisericeşti din limpezile, pururea nesecate şi de vieaţă făcătoarele izvoare ale sfintelor Scripturi, din învăţămintele mari ale trecutului Bisericii Universale, şi din tradiţiunile şi aspiraţiunile bisericii noastre naţionale;

Vom brăzda ogorul, înţelenit la noi, al ştiinţii teologice şi literaturii bisericeşti, şi vom sămăna în sufletele, dornice de a şti, «cuvintele ştiinţii« bisericeşti, îmbrăţişând — după putinţă pe rând — toate ramurile ştiinţii şi vieţii bisericeşti;

Vom da, în special, din domeniul ***istoric:*** tractate mai lungi ori mai scurte de *istorie bisericească universală* şi de istorie a *bisericii române*, de asemenea şi din domeniul ***exegetic:*** *tâlcuiri din sfânta Scriptură;* din domeniul ***sistematic***: expuneri de *dogme ale credinţii* şi de *morală*, din domeniul ***practic***: de o parte, tractate principiare şi chestiuni practice din *dreptul şi constituţiunea bisericească*, iar de altă parte, vom tracta elemente şi chestiuni de *catihetică şi omiletică* sau oratorie bisericească, de *liturgică* sau săvârşirea lucrărilor sfinte, şi de *odigetică* sau păstorire sufletească; — tot la domeniul practic vom da o deosebită atenţiune interesului catihetic, devenit astăzi chestiune de ordinea primă în biserică, precum şi cuvântărilor bisericeşti;

Vom pune în discuţiune, după trebuinţă, şi chestiunea abilităţii practice în executiva liturgică a cultului public dumnezeesc, sau chestiunea tipicului bisericesc;

Vom ţinea samă şi de desvoltarea culturală a altor biserici, în deosebi a bisericilor particulare surori, şi nu vom trece cu vederea a anunţa, precum în genere ori ce fel de mişcare mai marcantă în vieaţa mare a bisericii universale, aşa nici productele literare bisericeşti mai de valoare;

In scurt: vom îmbrăţişa totul ce se poate referì la promovarea cauzei bisericeşti-culturale a poporului nostru.

Iar la muncă ne punem cu neclintita încredere în sfinţenia scopului, ce ni-l punem înainte şi în moralitatea mijloacelor, cari ni-le alegem şi mai presus de toate cu încredere în ajutorul şi povăţuirea

Domnului. In munca, ce o vom desvolta, ne vom călăuzì de *obiectivitate și cuviință*, păstrându-ne *independența* față cu orice interese personale sau particulare.

Drept răsplată a muncii noastre, ne dorim aceea dulce liniște a conștiinții împăcate: de a fi lucrat (după Efes. I. 6) spre lauda măririi darului lui Iisus Christos, care ne-a miluit, pe fiecare, cu câte un talant, nu pentru a-l îngropa, ci spre a-l fructifica, — și de a fi contribuit și noi — după pilda și cuvântul Apostolului Pavel față cu cetitorii săi din Corint (I Cor. I. 5) — ca și cetitorii nostri să se «îmbogățească întru Domnul în toată învățătura și în toată știința».

Cu acest program de muncă se apropie, Cetitorule! «Revista Teologică», zicându-și *sieși* cu fericitul Augustin: «Deie Domnul... ca eu să grăesc cele ce se cuvin mie a-le grăì și ție a-le asculta», — iar *Ție-ți* zice cu apostolul evangelist Ioan (Apocalips III. 20): «Iată stau la ușe și bat; de va auzì cineva glasul meu și va deschide ușa, voiu întra la el și voiu cina cu dânsul și dânsul cu mine».

Redacțiunea.

UNIVERSALITATEA RELIGIUNII.

Istoria omenirii este istoria gândirii omenești, istoria nestrămutatelor nizuințe spre vecinicul ideal al adevărului și al binelui, a neîncetatelor străduințe pentru câștigarea unei concepții mulțămitoare despre divinitate și a unui mulțămitor cuprins de vieață pentru sufletul omenesc. Istoria omenirii este istoria sufletului «care însătează după Dumnezeul cel viu».

Religiunea este o *faptă* și un *factor istoric* în vieața omului și a omenirii.

Aceasta nu se poate tăgăduì! Ori cum ar simțì cineva puterea și influința religiunii, ori în ce chip s'ar subtrage dela postulatele ei — dacă este cu putință — chiar ignorându-le cu desăvârșire, oricare i-ar fi părerea despre poziția și importanța ei în vieața spirituală-morală a omului singuratic și a omenirii întregi: *faptul*, că religiunea *există* și că *are* o poziție și o importanță oarecare, nu-l poate trage nime la îndoială.

Religiunea nu există ca creațiunea unui timp, nici ca privilegiul unor particulari, ci — pe cât de departe se extind granițele cunoștinții trecutului și prezentului omenirii — ea ne apare, totdeauna

şi pretutindenea, ca cea mai nedespărţită însoţitoare şi povăţuitoare a omului în toate căile vieţii lui. Cele dintâi mişcări ale conştiinţii de sine a omului, cele mai vechi urme ale gândirii şi simţirii omeneşti, monumentele literare ce ni-s'au păstrat din cele mai îndepărtate timpuri, prin cuprinsul lor aproape exclusiv de caracter religios, ne dau puternică mărturie despre existenţa religiunii. Şi, de vom studia vieaţa omenească din orice timp şi din orice loc, de pe oricare treaptă de dezvoltare şi de sub oricare formă de civilizaţiune, uşor ne vom convinge iarăşi, că între cele mai de căpetenie preocupaţiuni ale omului, locul de frunte îl ocupă tot religiunea.

Ea este marea faptă general omenească şi factorul istoric de a cărui vieaţă şi putere şi-a legat omenirea problemele sale cele mai înalte: problemele existenţii şi ale desăvârşirii.

Acest adevăr al istoriei a fost recunoscut încă din cea mai adâncă vechime. Deja bătrânul cântăreţ *Homer*[1] mărturiseşte, că toţi oamenii au lipsă de zăi. Aceiaş convingere o tălmăceşte şi *Cicero*[2] zicând, că în omenire nu există nici un popor atât de sălbatic ca să nu ştie, că trebue să aibă un Dumnezeu, deşi nu ştie cum se cuvine să fie el, nu cunoaşte adecă pe adevăratul Dumnezeu. Clasică este, în forma ei, mărturisirea lui *Plutarch*, că: cutrierând pământul vom da de oraşe fără muri, fără literatură, fără împăraţi şi palate, fără averi şi monede, fără teatre şi gimnazii, dar n'a văzut nimenea şi nici nu va putea vedea cineva vr'un oraş fără temple şi zăi, un oraş ai cărui locuitori să nu aibă nici o cunoştinţă de rugăciuni, jurăminte, jertfe etc. Ba şi mai mult: mai uşor s'ar putea întemeia o cetate fără temelii, decât un stat fără credinţa în zăi, căci religiunea este chiagul, care uneşte şi consolidează societăţile, ea este fundamentul, pe care se sprijinesc toate legile.[3]

---

[1] Odyss. III, 48: „*Πάντες δὲ θεῶν χατέους' ἄνθρωποι.*"

[2] De legibus I, 24: „In hominibus nulla gens est, neque tam immansueta, neque tam fera, quae non, etiamsi ignoret, qualem habere Deum decent, tamen habendum sciat".

[3] Plut. scr. moralia II, Adeversus Colotem Epicuraeum, 1376: *Εὕροις δ' ἂν ἐπιὼν πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων. ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὅρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδὲ ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδείς ἐστιν οὐδ' ἔσται γεγονὼς θεατής... πόλις ἄν μοι δοκεῖ μᾶλλον ἐδάφους χωρίς, ἢ πολιτεία τῆς περὶ θεῶν δόξης ὑφαιρεθείσης παντάπασι, σύστασιν λαβεῖν ἢ λαβοῦσα τηρῆσαι... τὸ συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα.*"

Ce e drept, s'au ridicat încă în anticitate unele glasuri resleţe, cari au tras la îndoială lăţirea universală a religiunii în omenire. Numărul acelor glasuri s'a înmulţit în timpurile noastre. Mai ales aderenţii *evoluţionizmului materialist,* cari susţin, în aşa numita hipoteză pitecoidă, descedenţa omului dela animal şi mai apropiat dela moimele antropoide, afirmă cu toată hotărîrea, că ar exista şi astăzi popoare întregi lipsite de orice credinţe religioase. Existenţa unor astfel de popoare o afirmă evoluţionistul englez *John Lubbock* [1] şi germanul *Ernst Haekel* [2], care cu un zel vrednic de o cauză dreaptă o propovăduieşte în scrierile de popularizare a înţelepciunii sale moniste.

Aceasta afirmaţie a evoluţioniştilor nu este însă întemeiată pe argumente pozitive, ci ea este numai o părere preconcepută în interesul hipotezei pitecoide, cu scopul de *a nivela întrucât este posibil adânca prăpastie, ce desparte pe om de animal.* Lipsa credinţelor religioase la unii fii ai speciei omeneşti, l'ar apropia pe om în mare măsură de dobitoace şi astfel — aşa socotesc evoluţioniştii — s'ar părea mai plauzibilă descendenţa lui dela acestea.

Dar, nemiloasele cercetări amănunţite ale etnografilor mai noi le-au răpit evoluţioniştilor această dulce mângăiere. Ştiinţa nu cruţă de dragul nimănui, jertfind adevărul, nici cele mai plăcute şi favorite păreri. Aceasta-i este datorinţa cea mai sfântă, împotriva căreia nu poate păcătui fără ca ea însaş să-şi nege dreptul la existenţă!

Trecând peste afirmaţiunile făcute, dar neîntemeiate ale monistului E. Haekel, care peste tot s'a deochiat în lumea învăţaţilor, ne oprim la rezultatul discuţiei asupra concluziunilor lui J. Lubbock. Acest evoluţionist, care purcede dela convingerea ce se cuvine a o respecta, că religiunea şi ştiinţa nu pot ajunge una cu alta în contraziceri reale, face concesiunea, că — dacă şi o credinţă mai mult sau mai puţin vie în vrăjitorii şi în anumite fiinţe puternice, care stăpânesc lumea, se poate considera drept religiune — atunci cu anevoie s'ar putea trage la îndoială afirmaţia, că toate popoarele posed religiune. Cu tot dreptul i-a răspuns la aceasta învăţatul

---

[1] „Vorgeschichtliche Zeit, erläutert durch die Überreste des Altertums und Gebräuche der jetzigen Wilden" trad. germ de *Passon,* cu o prefaţă de *Wirchow,* 1874.

[2] Die Welträthsel ed. pop. pag. 79.

Quatrefages,[1] că: precum fiziologul vrând să studieze funcţiunile vieţii, nu se mărgineşte numai la fiinţele vertebrate, ci experimentează şi cu cele mai inferioare forme ale vieţii organice, asemenea trebue să procedeze şi antropologul, dacă vrea să studieze religiunea în toate formele sale: el trebue să-şi extindă cercetările şi la cele mai primitive manifestări ale conştiinţii religioase. Desconsiderarea unor astfel de manifestări rudimentare ale vieţii religioase a sedus de fapt pe unii cercetători la afirmaţia neexactă, că ar exista popoare cari n'au religiune. Dintre număroasele cazuri de acest fel, ne provocăm chiar la J. Lubbock, care deşi ascrie Australienilor credinţa în existenţa unor fiinţe misterioase, le tăgăduieşte totuş orice credinţe religioase.[2] Această procedură o putem asămâna cu apucătura scriitorilor păgâni de a acuza pe vechii creştini, că ar fi ateişti, fiindcă ei nu adorau zăii statului roman. Ea este însă evident greşită, fiindcă purcede dela idei preconcepute despre religiune şi desconsideră apoi credinţele, cari nu cadrează cu acele idei. Adevărul este, că şi cele mai primitive credinţe despre divinitate, ca şi cele mai bizare forme ale cultului servesc totuş ca dovadă incontestabilă pentru existenţa religiunii.

La aceasta preocupaţie în studierea vieţii religioase a popoarelor aşa numite sălbatice, s'a mai adăugat o mulţime de greutăţi şi impedimente de tot felul, în urma cărora cercetătorii neputându-şi câştiga informaţiuni suficiente, uşor au fost induşi în eroare. Între acele impedimente înşirăm în primul loc rezervele, sfiala şi frica cu care întimpinau acei fii ai naturii pe cercetătorii curioşi a le cunoaşte vieaţa şi bunurile cele mai preţioase. Fiind deja din fire puţin comunicativi, îşi impuneau ei şi mai mari rezerve când li-se iscodeau credinţele religioase, a căror destăinuire cei mai mulţi o socotesc ca cea mai mare profanare. Dar nici purtarea civilizatorilor europeni ai popoarelor primitive n'a fost atât de părintească, ca să le poată câştiga încrederea; sub masca misiunei civilizatoare îşi ascundeau ei adeseori cele mai egoiste planuri şi interese, iar

[1] Das Menschengeschlecht, trad. germ. 1878.

[2] Op. cit. II, 301. Despre aceiaşi Australieni susţine G. *Gray*, că fiecare familie adorează câte un spirit protector; *Waitz-Gerland* afirmă, că cred într'o fiinţă bună; *Oldfield* zice că adorează un mare număr de fiinţe supranaturale; *Prichard* afirmă, că ei cred chiar într'un creator al tuturor lucrurilor (Bai-a-Mai) şi într'un fiu al său (Burambim) cărora le-au consacrat anumite zile de sărbătoare în fiecare an.

unui astfel de lacom, care rîvneşte după ce ai mai scump, nu-şi deschide nimeni inima cu plăcere.

Mari piedeci a întâmpinat studiul religiunii popoarelor primitive şi în incapacitatea şi indolenţa acestor popoare de a se ocupa mai intenziv şi de a comunica şi altora idei atât de abstracte cum sunt cele religioase, cari în genere reclamă o ageră putere de abstracţiune şi de distincţiune. Chiar şi omul deprins cu o gândire mai abstractă dă de multe greutăţi, când vrea să îmbrace în cuvinte potrivite cuprinsul conştiinţii sale religioase. Nici limba popoarelor primitive nu este aşa desvoltată, ca să poată exprima gândiri mai înalte. Cu mari greutăţi de limbă au avut să lupte şi cercetătorii, căci de multeori le lipsea cunoştinţa suficientă a idiomelor popoarelor ce le studiau. Alţii iarăş au petrecut numai scurt timp în mijlocul acelor popoare şi astfel nu au avut destul răgaz să studieze cu temeinicie toate manifestările vieţii lor. In scurt: există o mulţime de piedeci, cari s'au opus studiului religiunilor primitive şi au împins pe unii scriitori la afirmaţii neexacte, pe cari s'au văzut nevoiţi să le rectifice ulterior ei înşiş în urma unor cercetări mai complete. Exemple de acest fel am putea cita cu mulţimea. In genere, până acum nu i-s'a atribuit nici unui popor nereligiositate, fără să se fi dovedit ulterior contrarul.

Materialul etnografic pe care şi-a întemeiat J. Lubbock concluziunile sale l'a cernut prin o severă critică învăţatul *Gustav Roskoff*[1] şi a ajuns la rezultatul, că nici acel material şi nici întreaga stare de astăzi a cunoştinţelor etnografice nu sprijineşte părerea lui Lubbock şi a celor ce afirmă existenţa unor popoare fără religiune. Nu inzistăm îndeosebi asupra expunerilor lui Roskoff, pentrucă ne-am prea extinde, constatăm însă, că ele au rămas până astăzi nu numai nerăsturnate, dar au fost confirmate şi mai mult prin cercetări nouă. Cu toată hotărîrea se exprimă *Friedr. Ratzel*[2], un bărbat competent în această materie, că: «etnografia nu cunoaşte popoare fără religiune..... Dela păţania cu limba (adecă cu presupusele popoare lipsite de facultatea vorbirii) trebue să învăţăm a fi precauţi», *Max. Müller*,[3] alt pricepător în aceasta întrebare, zice: «Noi putem susţineà cu siguritate, că pe lângă toate

---

[1] Das Religionswesen der rohesten Naturvölker. 1880 pag. 36—110.
[2] Völkerkunde. 1885. I, 31.
[3] Ursprung und Entwickelung der Religion, pag. 88.

cercetările, nicăiri nu s'au găsit fiinţe omeneşti, cari nu ar poseda ceva, ce consideră ele drept religiune». Uşor am putea completa mărturisirile de acest fel, pentrucă etnografia mai nouă, prin reprezentanţii ei principali: *Th. Waitz, O. Peschel, Edw. Tylor, C. P. Tiele, W. Schneider* ş. a. şi-au spus cel din urmă cuvânt în această întrebare, care se poate conzidera ca definitiv încheiată. Popoarele lipsite de religiune există numai în unele sisteme de gândire, clădite cu ajutorul zburdalnicelor zboruri ale fantaziei, dar în realitate ele nu există nicăiri pe pământ. Părerea celor vechi, că omul după însaş firea sa este o fiinţă religioasă şi că religiunea este o prerogativă înaltă şi o putere distinctivă a naturii omeneşti, o confirmă ştiinţa de astăzi cu toată tăria ei. Ştiinţa de azi este şi îndreptăţită la aceasta. De pe vremea lui Homer, Cicero şi a altora din vechime, cari recunosc faptul universalităţii religiunii, toate cunoştinţele şi în special cele etnografice s'au îmbogăţit în măsură nemai pomenită. S'au descoperit părţi întregi ale pământului locuite de oameni, s'au ivit popoare nouă pe arena istoriei, de sub vechi ruine, s'au desgropat întregi civilizaţii de mult apuse, dar nu s'a descoperit nici un popor, care să nu ştie, că trebue să aibă un Dumnezeu. Pe lângă deosebirile de rassă, de limbă, de formă a credinţelor religioase, de obiceiuri, de organizaţie politică, de cultură etc. şi pe lângă toate deosebirile ce există între popoarele pământului, se unesc ele totuş în puternica mărturisire de credinţă, că există un Dumnezeu, există un ziditor şi ocârmuitor al lumii şi al oamenilor, un povăţuitor al celor buni şi cucernici şi un drept judecător al celor răi şi perverşi.

Dar, deşi nu s'a aflat nici un popor fără credinţe religioase, totuş — aşa susţin unii — religiunea nu este un fenomen universal în omenire, pe cum se zice, pentrucă la toate popoarele au existat şi există şi astăzi un mare număr de *ateişti*, adecă astfel de indivizi, cari nu cred în existenţa lui Dumnezeu.

Este adevărat, că în decursul timpurilor au existat la diferite popoare şi ateişti, dar această împrejurare nu răstoarnă *faptul* universalităţii religiunii, precum excepţiunea nu răstoarnă, ci întăreşte regula generală. Numărul ateiştilor, diferit după timpuri şi împrejurări, a fost totdeaunea disparent faţă cu mulţimea covârşitoare a celor credincioşi. Privit în lumina universalităţii religiunii, ateizmul nu este altceva, decât *o decadenţă dela firea general-ome-*

nească, o degradare a fiinţii omului. Dacă se zice şi dacă este adevărat ce se zice, că mai ales astăzi ar exista mulţi ateişti la popoarele civilizate, apoi este aceasta o dovadă, că în cultura acestor popoare există ceva bolnav şi putred, pentrucă ateizmul, după cum istoria ne învaţă, a fost totdeauna semn de putrejune în vieaţa societăţii. Şi într'adevăr, nici astăzi nu paradează gânditorii serioşi cu titlul de ateişti, ci acei pseudo-culţi gravi sau semidocţi îngâmfaţi, cari socotesc necredinţa ca o calitate indispenzabilă a omului cult. Pe acest soiu de «*ateişti de modă*» cum bine li-s'a zis, să nu-i întrebi nici când despre motivele necredinţei lor, fiindcă n'au motive, cum în genere n'au nici un fond serios. Cunoştinţele şi toată cultura ce s'a lipit de ei, a rămas şi mai departe numai o spoială, un element străin, fiindcă n'au fost în stare să o asimileze sufleteşte. Nu cultura adevărată, nici ştiinţa este cauza necredinţei şi a indiferentismului religios, de care pătimeşte în mare parte societatea zilelor noastre, ci lipsa de cultură şi de ştiinţă, *lipsa de convingeri întemeiate.*

Numărul ateiştilor din şirurile bărbaţilor de ştiinţă ai tuturor vremilor este foarte mic, pentrucă ateizmul în sine, ori din care punct de vedere l'am privì, ne apare ca *o concepţie îngustă şi perversă,* care nu este în stare să mulţămească pe un adevărat bărbat de ştiinţă.

Dacă înţelegem sub ateizm numai negaţiunea existenţii lui Dumnezeu ca ultima cauză a lumii, atunci numărăm şi *materialismul* la categoria ateizmului. Materializmul, care declară materia ca ultima şi singura cauză a existenţii întregi, este însă o concepţie îngustă, fiindcă îi lipseşte puterea de a distinge Eternul şi Absolutul de cea ce este contingent şi vremelnic, îi lipseşte de altă parte şi acea lumină spirituală de a întrevedea urmele Absolutului în lumea cea trecătoare. Ateizmul materialist nu poate explica, nici mulţumì nizuinţele ideale ale omului, ci avizează pe om la o vieaţă curat materială, lipsită de ideale şi supusă aceloraşi legi mechanice, cari dirigează materia: *el nimiceşte personalitatea omului.*

Dacă înţelegem sub ateizm negaţiunea oricărui principi absolut, a oricărei cauze ultime a existenţii, atunci avem a face cu *ateizmul pur.* Acest fel al ateizmului denoată nu numai o mare superficialitate, ci deadreptul o tâmpire şi o sistare a gândirii, pentrucă stimulul cauzalităţii este atât de puternic, încât îl sileşte pe fiecare

om să afle un răspuns la întrebarea după cauza ultimă și ținta finală a existenții, care întrebare îl privește mai deaproape decât oricare alta. La răspunsul plin de resignațiune: ignoramus nu se poate oprì rațiunea omului, de acea ateizmul pur este aproape imposibil.

Astfel stând lucrul, ateizmul cu numărul de tot neînsemnat al aderenților săi și cu inferioritatea concepțiilor sale, nu se poate socotì ca o instanță împotriva universalității religiunii. Religiunea este și rămâne un fenomen universal, un bun comun și o putere de vieață a omenirii tuturor timpurilor și a tuturor locurilor, iar ateizmul va purta totdeauna pecetea păcatului împotriva lui Dumnezeu, împotriva firii omului și împotriva societății omenești.

Sprijiniți pe faptul universalității și al importanței religiunii, care ne dovedește, că religiunea este atât de strâns legată de sufletul omului, încât omul n'a putut exista niciodată fără ea, îndrăznim a susținea cu toată încrederea, că *numai acea concepțiune despre lume și vieață, care nu se va îndepărta dela credința religioasă, ci va primì de centru al său pe Dumnezeu, va corespunde firii omenești și, în urmare, va putea câștiga și mulțămì sufletul omenesc cu toate trebuințele și nizuințele sale.* Numai concepțiunea *teocentrică* este în stare să facă filozofia fructiferă pentru vieața omenească. Aceasta este o mare învățătură a istoriei omenirii, învățătură care se va răsbuna asupra tuturor celor ce nu o iau în seamă, cu cea mai amară pedeapsă a istoriei: *uitarea.*

Dr. Nicolae Bălan.

DIN GREUTĂȚILE VIEȚII PASTORALE.

Chemat este preotul a conduce și a guverna întreagă vieața sufletească a poporului încredințat îngrijirii sale pastorale, în spiritul evangeliei și al doctrinei bisericei Domnului. Iar arta de a guverna sufletul omenesc este din cele mai grele.

Asupra sufletului omului influințiază, cu putere hotărîtoare, o mulțime de factori și împrejurări: *casa părintească* și vederile, de care se conduce acest sanctuar în timpul, cât cineva se crește într'ânsul; *școala* și vederile de care este ea condusă după vremi; *situațiunea*, în care se găsește cineva în stadiul de trecere din vieața copilărească la stadiul de adult și la starea bărbăției; *ve-*

derile, de cari este condusă lumea în timpul, când cineva ca bărbat întră în vieață; *bunăstarea materială*, lipsele și neajunsurile vieții și peste tot ceeace observă și întâlnește omul în cursul vieții sale.

Toți acesti factori și toate aceste împrejurări sunt timpuri, când pot să fie favorabile dezvoltării sufletului omenesc în direcțiunea și în spiritul evangeliei Domnului; dar pot să fie și nefavorabile, precum, durere, este aceasta în timpul nostru. Și nu unui preot i-s'a putut întâmpla, ca să se găsească singur-singurel în obștea creștinească, agrul sfânt al Domnului, reprezentând ideile și spiritul evangelic.

In o astfel de situațiune găsindu-se preotul, ni-se impune de sine întrebarea, că oare mai poate satisface misiunii luate asupra sa, — ori nu?

Răspunsul este dat în trecutul creștinizmului de aproape două mii de ani. Creștinizmul și-a început vieața și activitatea într'un timp, când o întreagă lume se găsia pe povârnișul unei decadințe în ale moravurilor, de care chiar timpul nostru, destul de adânc înaintat pe povârnișul acesta, nu-și poate face idee. Cu toate acestea crucea și evangelia Domnului în acest timp de decadință, prin vrednicii bărbați ai bisericei, s'au ridicat la o înălțime de unde au fost văzute, simțite și adoptate de toate marginile pământului.

Statul cel puternic al Romei, cei falnice de odinioară, decăzute în noroiul păcatelor sub influința păgânizmului în apunere, se închină crucii și evangeliei Domnului; lumea se reformează prin învățăturile aduse din ceruri de Domnul cerului și al pământului.

Care este izvorul acestei reforme, produse prin vieața și activitatea învățăceilor Celui răstignit pe cruce?

Este inspirațiunea dumnezeiască, adusă din cer pe pământ, este vieața și activitatea acestor vrednici bărbați în spiritul evangeliei și al inspirațiunei, cu care cerul i-a înzestrat, — și în acelaș timp este faptul vecinic notoric, că — da — sufletul omului și al popoarelor se poate conduce și guverna în spirit creștinesc atunci, când bărbații cei chemați la conducere sunt însuflețiți în vieața și faptele lor de acest spirit dumnezeesc întru împlinirea misiunii lor.

Vechiu ca timpul este adevărul, că nici o situațiune în lume nu este atât de grea pentru omul cu minte luminată în spiritul

evangeliei, ca să nu poată găsì mijloacele sigure prin cari să iasă dintr'ânsa, să delăture orice neajuns și năcaz, să-și ia avânt și să meargă înainte.

Premițând acestea ne întoarcem cu deosebire la preotul tinăr din satul cel dintâi și cel din urmă, care eșit din școala teologică cu ideale, cu însuflețire, cu iubire de biserică și de neam, în fața situațiunei, în care se poate găsì în mijlocul credincioșilor săi, este expus să creadă, că nu mai este capabil de a satisface cu succes chemării sale pastorale.

Acesta este studiul cel mai greu, este examenul puterii de vieață, este peatra menită a cunoaște și a distinge pe fiitorul preot și slujitor al altarului, — dar în acelaș timp este începutul creșterii, al desvoltării adevăratului păstor sufletesc.

Pe baza unei experințe îndelungate pe terenul acesta riscăm a enunța, că *preotul bun atunci începe a se crește pe sine, când întră în parohie.* In momentul acesta i-se ivesc și i-se înfățișează o mulțime de greutăți și neajunsuri, multă stricăciune internă, multă înstrăinare de Dumnezeu și de biserică, multă păgânătate și — ce e mai mult, decât acestea — multă *necredință.*

În fața greutăților și a neajunsurilor, pe care le întimpinăm noi preoții, avem o puternică armă: este *răbdarea* și îndelunga răbdare, pe care ne-a propagat-o, prin cuvânt și faptă, Domnul Cerului și al pământului.

În fața stricăciunii și a altor scăderi din popor, care le întâlnim aproape la fiecare pas, simțim o mândrie sufletească, când prin studiul sfintelor scripturi și prin înălțarea minții și a inimii noastre către Dumnezeu suntem în stare să ne însușim *înțelepciunea dumnezeiască,* singura podoabă și mulțămire a preotului, cu care înarmați vom putea să ne ridicăm peste orice greutăți.

Iar în fața necredinței Dumnezeu a voit, ca să putem impune poporului prin *credința noastră.*

Răbdarea, înțelepciunea cea de sus și credința puternică în adevărurile vecinic neînșelătoare ale evangeliei sunt arme sigure, cu care putem lupta cu deplin succes în arta de a conduce și guverna sufletul poporului. Puterea acestor arme se potențează și o potențează preotul conștiu de chemarea sa, prin continuu și neîntrerupt studiu teoretic și practic. Învățăm din sfintele scripturi și din scrierile sfinților părinți și în acelaș timp observăm și stu-

diem virtuţile şi scăderile poporului; pentruca prin tact şi zel pastoral, prin răbdare şi prin neobosită activitate pastorală să-i putem îndrepta privirile poporului spre cer, lucrând neîncetat, ca voinţa lui Dumnezeu să devină singură stăpână peste modul de gândire şi acţiune al credincioşilor.

Este grea şi în adevăr întrece puterile unui om manuarea artei de a guverna sufletul omenesc.

În punctul acesta însă ajutorul şi sprijinul întru realizarea chemării noastre preoţeşti ni-l dă faptul, că precum odinioară apostolii şi învăţăceii Domnului au săvârşit lucrările mari, depuse pe umerii lor din voinţa lui Dumnezeu, tocmai aşa ne simţim şi stăruim a ne simţi şi noi inspiraţi de aceiaş putere dumnezeiască, revărsată asupra noastră prin dumnezeescul dar al preoţiei. Precum odinioară în limbi de foc s'a pogorît darul Duhului sfânt asupra apostolilor, aşa ne sună şi nouă preoţilor, vecinicile cuvinte ale Mântuitoriului dela Ioan evangelistul: «Eu sunt viţa şi voi mlădiţele...» —.

Domnul este, care lucrează prin noi în sufletul poporului; preotul este numai organul viu şi văzut, prin care Domnul propagă credincioşilor doctrina cerului, pentra ca aceştia, trăind o vieaţă pe pământ după doctrina aceasta, să-şi poată realiza bunăstarea lor vremelnică şi vecinică.

Darul dumnezeesc al preoţiei este forţa principală a noastră. Amintind acest adevăr istoric, bazat pe revelaţiunea divină şi pe vieaţa bisericească de aproape două mii de ani — reasumăm cele expuse în următoarele:

Greutăţi multe întâmpină preotul în exerciţiul chemării sale pastorale, pentrucă precum odinioară Mântuitoriul a zis: — «Eu nu sunt din lume» — tocmai aşa fiecare preot este expus a venì şi de fapt vine în contrazicere cu ideile, ce stăpânesc lumea după vremi.

Dar toate aceste greutăţi preotul le poate înfrânge şi biruì atunci, când va fi armat cu îndelungă răbdare, când va stăruì a-şi însuşì prin studiu, meditare şi prin rugăciune neîntreruptă înţelepciunea cea de sus, şi mai cu seamă, când în fiecare moment va fi conştiu şi însufleţit de sublimitatea dumnezeescului dar al preoţiei.

Augustin Hamsea.

CRITICA BIBLICĂ MAI ÎNALTĂ.

(Expunere istorică).

Sfânta Scriptură a Testamentului vechiu conţine descoperirea dumnezeiască, care a pregătit venirea Mântuitorului pentru eliberarea neamului omenesc de sub jugul păcatului strămoşesc. Sfânta Scriptură este scrisă pe baza inspiraţiunei dumnezeeşti. Aceasta este o învăţătură de credinţă pe care a mărturisit-o biserica totdeauna pe temeiul Sf. Scripturi și al tradiţiunei. Veacuri dearândul cărţile Sfintei Scripturi au fost recunoscute ca canonice, adecă inspirate, iar adevărurile şi principiile depuse în ele în scris, au servit ca normă și îndreptare pentru vieaţa omenimei. Abia în evul nou au început unii a dubita în cele scrise în Sfânta Scriptură, şi a trage la îndoială valoarea şi autenticitatea ei.

In secolul al XVIII-lea şi mai ales în al XIX-lea o mulţime din bărbaţii cei mai aleşi ai ştiinţei s'au ocupat cu biblia și mai ales cu Testamentul vechiu. Anză la aceasta au dat descoperirile mai nouă, cari s'au făcut pe terenul istoriei universale, ştiinţei naturale, şi mai ales rezultatele desgropărilor şi cercetărilor archeologice mai nouă, din Asiria, Babilon şi Egipet. Prin cercetările aceste făcute cu chibzuială, pricepere şi temeinicie s'au scos la iveală o mulţime de lucruri nouă. Ce priveşte folosul rezultatelor obţinute sunt diferite păreri. Unii dintre învăţaţi susţin, că rezultatele cercetărilor şi scrutărilor acestora desavuiază şi nimicesc cele susţinute și scrise în biblie, arătându-le ca neadevărate și neistorice. Alţii susţin, că întreg conţinutul Sfintei Scripturi să întărește și adeverește tot mai mult prin descoperirile mai nouă.

Ivindu-se discuţii şi polemii literare, Sfânta Scriptură a fost supusă unei critice temeinice, cercetându-se originea, autenticitatea, cuprinsul, intregitatea, caracterul, limba şi textul singuraticilor cărţi. Am putea susţinea, că savanţii secolilor trecuţi şi ai timpului prezent, cu nici o carte din literatura profană întreagă, nu s'au ocupat atâta, ca și cu biblia. Lucrarea aceasta a bărbaţilor literaţi să numește *critica biblică.*

Critica biblică a câştigat teren între laici şi mulţi bărbaţi de ştiinţă au început a se ocupa dinadins cu studiarea Sfintei Scipturi, voind să afle adevărul: cine, cum, când și cu ce scop s'au scris singuraticele cărţi ale bibliei, şi de le avem noi aşa, precum au eşit ele din mâna autorului.

Pe timpul sfinţilor părinţi şi în secolii primi ai creştinizmului toate cărţile canonice ale Sfintei Scripturi s'au primit ca sfinte şi inspirate de Dumnezeu. Ca autori ai cărţilor Testamentului vechiu a primit şi considerat biserica creştină pe aceia, pe cari i-a susţinut tradiţia şi biserica jidovilor. De carte sfântă şi scrisă cu ajutor dumnezeesc a fost considerată biblia şi din partea sinoadelor ecumenice şi a întregii obşti creştine, până prin secolul XVI. Acum se ivesc pentru prima oară îndoeli în privinţa originei şi inspiraţiunei Sfintei Scripturi.

Protestantizmul la începutul său a susţinut inspiraţiunea dumnezeiască a cărţilor sfinte, ba unii dintre literaţii protestanţi au eschis orice critică referitoare la biblie; cum au fost *Buxdorf* (tatăl şi fiul) în secolul XVIII. Cu timpul însă tocmai în biserica protestantă s'au ivit cei dintâi bărbaţi, cari susţinând păreri şi hipoteze felurite, au început a dubita în valoarea şi adeveritatea celor cuprinse şi expuse în cărţile sfinte.

Mai întâi au atacat cărţile lui Moisi, negândule originea mozaică şi adeveritatea cuprinsului. Unul dintre cei dintâi care a făcut-o aceasta a fost Andreas Rudolf Bodenstein, alias *Karlstadt*, în cartea sa «Libellus canonicis scripturis» (Wittenberg 1520). El zicea, că s'ar putea trage la îndoială, dacă a scris Moisi cele 5 cărţi, cari poartă numele lui, — numite de altfel şi Pentateuchul, sau Tora lui Moisi!

Iar *Luther* zicea: «Ce este? sau ce are a face, dacă nu Moisi a scris pentateuchul?»

Scrierile contrare Sftei Scripturi şi atacurile contra singuraticelor cărţi ale bibliei au devenit tot mai vehemente, şi unii au început cu timpul a contesta cu totul inspiraţiunea divină a cărţilor sfinte. Anză la aceasta s'a dat mai ales prin desvoltarea filozofiei şi a feluritelor sisteme religioase.

Pe la 1651 *Tomas Hobbes*, deistul englez, în cartea sa «Leviatan», a pus ipoteza şi principiul primit de o mulţime de aderenţi ai săi, că timpul scrierii şi redactării oricărei cărţi din Sfânta Scriptură trebue scos din cuprinsul şi din însaş cartea respectivă, prin o analiză critică temeinică. *Issak Peyrere* la 1655 şi *Baruch Spinozza* la 1670 neagă autenticitatea cărţilor Sfintei Scripturi. Spinozza neagă orice fel de descoperire dumnezeească, minunile, profeţiile, inspiraţiunea dumnezeească, totodată neagă şi existenţa cano-

nului Sfintei Scripturi a Testamentului vechiu înainte de anul 200 a. Christos.

Pe lângă principiul lui Hobbes s'a mai ivit și pricipiul evoluționismului religios susținut de *David Hume*, (în secl. XVIII). — filozof sceptic și indiferentist — în scrierea sa «Natural history of religion», London 1875. Prin scrierea aceasta dânsul a atras atenția criticilor.

Evoluționizmul lui Hume e, că formele cele mai înalte ale religiunii, cum e monoteizmul, s'au desvoltat din formele cele mai inferioare, cum e politeizmul. Sistemul evoluționizmului s'a întrodus mai ales pentru a putea trage la îndoială cuprinsul religios al Pentateuchului. (A fost combătut de Richard Hurd, arhiepiscop în Canterbury, 1785).

Deizmul englez și raționalizmul francez află aderenți la catedrele universitare din Germania. Sistemele aceste sunt apoi întroduse și în biserica protestantă, și află reprezentanți aleși în *Semler* și *Lessing*, cari prin scrierile lor fac întrarea acestor sisteme în litetura teologică germână.

Semler, prin scrierea: «Abhandlungen von freier Untersuchung des Canons», Lessing prin edarea lucrărilor lui Reimarus, dar mai ales prin scrierile sale: «Gedanken über die Herrenhutter», și «Christentum der Vernunft».

Acești doi scriitori prin activitatea lor literară, dimpreună cu toți aderenții lor, au căutat să dovedească, că biblia nu cuprinde în sine descoperirea dumnezeească; nu are defel caracter supranatural, ci e o lucrare pur omenească și poate nici chiar cinstită lucrare ci cu scop rău și intenționat scrisă de mai mulți autori, cari ar fi voit prin scrierile lor să seducă lumea. Mai ales Pentateuchului voiau să-i atribue aceste păreri, zicând: că cele 5 cărți ale lui Moisi (Tora), nu sunt o carte de istorie religioasă, ci o carte tendențioasă — pessima sorte.

Ivindu-se cu timpul o mulțime de păreri contrare Sfintei Scripturi, literații laici și profani au întrodus *metodul istoric-critic*, aplicat până acuma numai la literatura profană, și la cărțile Sfintei Scripturi și au început a le analiza și critica după metodul acesta. Urmarea naturală este, că școala criticilor de când s'a întemeiat, lucrează mereu cu deosebit zel, ca să dovedească, că toate minunile și faptele extraordinare, cele scrise în Sfânta Scriptură sunt explicabile, ca în-

tâmplate pe cale naturală; iar descoperire și inspirațiune Dumnezeească nu există.

In sec. XIX criticii raționaliști, pentru susținerea hipotezelor lor, au încercat să discompună singuraticile cărți ale Sfintei Scripturi în acele părți, din cari susțineau dânșii că ar fi fost compuse cărțile acestea succesive. Mai ales au făcut-o aceasta cu Tora lui Moisi, mergând, după cum ne spune Höpfl, până la marginea posibilității.

Cercetările istorice și cele archeologice au scos la lumină o mulțime de documente și izvoare valoroase, cari după părerea unilaterală a unor critici, ar raporta aproape aceiași, ce spune biblia, dar rapoartele acestea, numite *rapoarte paralele*, prin abaterile lor dovedesc, că cele scrise în Sfânta Scriptură, și mai ales cele scrise în cărțile lui Moisi, nu sunt raportate corect și istoric, ci tendențios. Aceasta s'ar putea dovedì prin analiză critică. Din documentele și monumentele aflate, precum și cu ajutorul istoriei religiunilor, voiesc criticii să dovedească, că tot aceiaș desvoltare paralelă a religiunii o găsim în istoria tuturor religiunilor, ca și la religiunea revelațiunei expusă în Sfânta Scriptură. Tot așa susțin criticii, că scrutările și cercetările din toți ramii științelor în mare parte, sunt în vădită contrazicere cu cele expuse în Scriptură.

Unii dintre critici, neadmițând nici un fel de ajutor supranatural la scrierea bibliei, nu admit nici inspirație, nici descoperire Dumnezeească; ba raționaliștii nici nu se mai ocupă cu critica bibliei, ci au trecut peste ea la ordinea zilei. Iar în timpul actual, după cum ne spune *Fouck*, întrebarea criticei biblice există numai pentru scrutătorii și cercetătorii religioși, mai ales pentru teologi, căci raționaliștii, cari ar voì să monopolizeze știința pentru sine, nu țin de demn a se ocupa cu lucruri, cari trec peste rațiunea naturală, lucruri supranaturale, cari nici nu pot exista.

Am zis mai sus, că critica biblică s'a ocupat mai mult cu cele 5. cărți ale lui Moisi, cari sunt baza testamentului vechiu. Iar dacă dânșii pot clătina baza, atunci se clatină întreaga Sfânta Scriptură.

Ca începătorul cercetării izvoarelor din cari s'au compus cărțile lui Moisi să scoate *Jean Astruc*, pe la 1753, deși deja înaintea lui s'a susținut hipoteza lui de *Vitringa*; și anume ipoteza, că Moisi la compunerea cărților sale a folosit mai multe izvoare vechi. Astruc a susținut că izvoarele din cari s'a compus Tora sau Pen-

tateuchul nu au fost prelucrate de autor, ci mai mult compilate sau compuse fără de nici un fel de schimbare esenţială. — A căutat să separeze izvoarele de olaltă, bazându-se pe numirile de «Jehova» şi «Elohim», cari obvin alternativ folosite la Moisi. Izvoarele acestea le numesc criticii, Iehovist (I.) şi Elohist (E.) — Pe lângă Iehovist şi Elohist au mai folosit Moisi încă şi alte 10 izvoare, dar nu mai puţin ca pe celelalte două. Din aceste izvoare, aşezându-le şi întocmindu-le în rând, ar fi redactat Moisi cele 5 cărţi ale sale. (Strack: Einleitung in d. A. T. pg. 29.) — Hipoteza lui Astruc a aflat aderenţi abia dupăce a eşit *Eihorn* în public cu părerile sale.

Eihorn a făcut cercetări independente de alţi critici şi pe la 1779 a publicat rezultatul cercetărilor sale (Historisch Kritische Einleitung in d. A. T., Leipzig 1880), că pe lângă folosirea vădită a celor 2 izvoare E. şi I. în cărţile lui Moisi mai e şi o evidentă deosebire a stilului şi a caracterului limbei. La început a admis originea curat mozaică a Pentateuchului, mai târziu însă a contestat-o, susţinând, că cele 4 cărţi din urmă ale lui Moisi au de autor în parte pe Moisi, în parte pe unii din contemporanii lui. Timpul redactării cărţii e între Iosua şi Samuil, şi nu timpul lui Moisi.

La 1806 *De Wette*, în «Beiträge zur Einleitung ins A. Test.», ca întemeietor al criticei realiste, susţinea, că Deuteronomul sau a IV-a carte a lui Moisi, diferă cu totul de celelalte cărţi. (El a pus întrebarea: că oare este raportul făcut în cărţile lui Moisi istoric, sau chiar poate fi numit istoric).

Franz Bleck, în: «Biblisch exegetisches Repertorium», a lui Rosemüller, (§ 3, pagina 44, 1822), susţinea, că nu poate să se sfârşească Tora cu moartea lui Moisi, ci şi cartea Iosua e o parte întregitoare a cărţilor lui Moisi. Aceasta e hipoteza *Hexateuchului*, sau a celor 6 cărţi.

H. Ewaldt, în «Teologiche Studien und Kritiken» (1831), voia să dovedească, că I. şi E. au servit ca izvor pentru toate cele 5 cărţi ale lui Moisi, şi nu numai la Geneză sau Facere. *Friedrich Tuch* (în Comentar über die Genesis, 1838), susţine, că urmele codicelui elohist se văd şi în cartea Iosua.

Karl David *Ilgen* (Urkunden des Jerusalemischen Tempelarchivs in ihrer Urgestalt, Halle, 1798, pag. 510) susţine compunerea *Genesei din 17 izvoară independente* şi redactate de 3 auori diferiţi, 2 Elohişti şi 1 Iehovist. Ilgen, — după cum ne arată

Strack, — pentru a dovedì cele susţinute în hipoteza sa, a schimbat textul biblic în multe locuri. Din cauza aceasta nici nu a aflat mulţi aderenţi.

Pe la 1855 *H. Hupfeld*, în opul său: «Die Quellen der Genesis, und die Art ihrer Zusammensetzung» (Berlin, 1853, p. 224), bazat pe cercetările făcute de el, afirmă despre cartea facerii, că e făcută din 3 izvoare istorice independente: 2 izvoare elohiste, — unul mai vechiu, codicele preoţesc (P.), şi unul mai nou (E.), — şi un izvor iehovist. Aceste două izvoare, au fost folosite de un redactor, fiind însă schimbate şi corectate încâtva.

Pe la finea secolului XIX, critica biblică aproabă şi susţine 5 izvoare, din cari s'ar fi compus cele 5 cărţi ale lui Moisi.

Izvoarele sunt:

A) 1. Codicele compus de preoţi, (P.),

2. Legea sfinţilor (H.), numită şi legea din Sinai (S.).

3. Elohistul (E.).

4. Iehovistul (I.).

5. Deuteronomul (D.).

B) Unele părţi din cărţile lui Moisi sunt scoase din alte izvoare şi mai vechi. Părţile aceste ar fi: Decalogul, sau partea legăturii; Exodos 20—23; unele părţi poetice (Gen. 49. Exodos 15, Numerii 6, 24—26, 10, 35—36, 21—24; Deuteronomion 32, 33).

C) Codicele compus de preoţi (P.). ca colecţiune a legilor ceremoniale a fost completat în felurit mod.

D) Deoparte izvoarele P. şi H., de altă parte E. şi I. stau mai aproape unul de altul, considerând limba şi expresiunile singuratice din ele.

Din mulţimea aceasta de hipoteze, mai ales 3 au aflat primire, şi au câştigat valoare şi aderenţi.[1]

I. Hipoteza fragmentelor, susţinută de *Alexandru Gedes* (scot), care zicea, că Pentateuchul e compilat din 3 feluri de documente: *antimozaice*, *mozaice* şi *postmozaice*. Părerea aceasta e sprijinită de *S. Vater* (Comentar über den Pentateuch, Halle, 1802—1805), *S. Berthold* (Historisch kritische Einleitung in sämmt. kanon. u. apocryph. Schriften des A. u. N. T. Erlagen, 1812—19), *T. Hartmann* (Hist. krit. Forschungen, über die Bildung, das Zeitalter, den

[1] Hopfl.: „Gegenwärtiger Stand der höheren Kritik".

Plan der 5 Bücher Moses, Rostrock u. Güstrow, 1831). Dovedind însă *Georg Heinrich August Ewald*, prin scrierile sale referitoare la Testamentul vechiu, că Pentateuchul e o carte, care vădește unitate organică și nu poate fi compus din 3 feluri de documente, s'a formulat:

II. A doua hipoteză, *a întregirei*, având reprezentanți pe *Fr. Bleck* (Einleitung in d. A. T., Berlin, 1860), *Rudolf Stähelin* (Krit. Untersuchungen über die Genesis, Exodos, Leviticus, Numeri, Deuteronomion u. Iova, Leipzig, 1857, 60, 61).

Hipoteza întregirei recunoaște două izvoare a cărților lui Moisi. Baza și izvorul principal e scrierea sau codicele E. (elohist) scris de un preot prin secolul XI ori X-lea. Acesta conține legea originală a lui Moisi. Dar fiind defectuos și cu lacune a trebuit să fie completat sau întregit prin codicele lehovist.

H. Hupfeld (Die Quellen Genesis und die Art ihrer Zusammensetzung, Berlin, 1853), dovedind, că izvorul principal din hipoteza aceasta încă este compus din două părți, sau două izvoare singuratice, unul istoric, profetic, numit elohist și unul legislatoric numit scriere preoțească, (P.), și pe lângă Hupfeld, arătând *Th. Völdeke*, (în «Untersuchung zur Kritik des Alten Bundes», Kiel, 1869) că uricele iehovist nu e anume compus pentru întregirea uricelui Elohist, ci e un document de sine stătător și independent, s'a formulat:

a III-a hipoteză numită *hipoteza cea nouă a uricelor* sau documentelor, sau altfel *hipoteza dezvoltării*. Conform acestei hipoteze: Pentateuchul, respective hexateuchul e compus din patru izvoare principale diferite; *Iehovist, Elohist, Deuteronomion* și *Codicele preoțesc*. Pe baze științifice a întemeiat hipoteza aceasta *Eduard Reuss*, la început în prelegeri private, apoi în scrierea sa «Geschichte der heiligen Schriften des alten Testaments», (Halle, 1881). Reuss deja pe la 1833 în prelegerile sale private accentua, că cuprinsul istoric al cărților Judecători, Samuil și Regi, stau în contrazicere cu cele istorisite în cărțile lui Moisi. Legea scrisă a lui Moisi deci, pe timpul scrierii cărților Judecători, Regi și Samuil, încă nu au existat. Nici chiar profeții de prin secolul VIII nu au cunoștință despre existența codicelui legilor lui Moisi. Deuteronomul e partea cea mai veche din Pentateuch. Cuprinsul cărții sau mai bine zis cartea lui Ezechil e mai veche decât co-

dificarea legilor rituale și legilor de sfințire din cartea III și IV a lui Moisi.

Părerile lui Reuss au fost combătute de *K. H. Graf*, carele mai ales prin cercetările sale cultural-istorice (Geschichtliche Bücher des A. T., 1866) a ajuns la rezultatul, că toată legislațiunea levitică își are originea după exilul babilonic. *Augustin Kayser* (Das vorexilische Buch der Urgeschichte Israels und seine Erweiterungen, 1878) a voit pe cale literar-istorică să adeverească ca întemeiată hipoteza lui Graf, iar *Abraham Knenen* caută să o susțină prin cercetările critice asupra izvoarelor.

Hipoteza Reuss-Graf-Kayser, a fost întemeiată pe baze solide și lățită mai mult prin *Julius Welhausen*, care prin cercetările sale temeinice, referitoare la istoria poporului jidovesc și la Vechiul Testament, a ridicat hipoteza la mare valoare literară. El a expus-o în mod foarte ingenios, plin de spirit și într'o formă foarte atrăgătoare.

Critica modernă din toate hipotezele acestea își ia două afirmațiuni ca bază: *1. Deuteronomion e trupina cărților lui Moisi, 2. Legile amănunțite ale cultului și ale sfințirei, cari formează a II, III și IV-a carte a lui Moisi* și depind ezențial dela legile scrise în cartea lui Ezechil, sunt *compuse* și *scrisual fixate abia pe timpul exilului* și *după exilul babilonic.*

In timpul mai nou *G. Hoberg* (Moses und der Pentateuch, 1905, p. 122) susține, că autorii originali ai Deuteronomului și ai codicelui preoțesc conștiu și tendențíonat au întrodus în cartea lor lucruri neadevărate, ca întâmplări istorice. De ceva valoare literară și ca istorii curate pot fi luate maximum istorisirile din codicii iehovist și elohist. Dar și aceștia au conținut mitic. Miturile însă în o descoperire și revelațiune supranaturală, în care fondul principal se pune pe caracterul istoric, nu au valoare. Aproape tot așa e și cu celelalte cărți ale Testamentului vechiu.

Metodul acesta al criticei biblice l-au aplicat criticii și la Testamentul nou.

Critica biblică în timpul actual a câștigat o mulțime de aderenți și aceasta prin felul și modul cum tractează criticii toate, cele referitoare la Sfâna Scriptură. Făcând studii temeinice în toate ramurile științelor și ocupându-se *numai cu părți speciale,* pătrund adânc în toate minuțiositățile și cu ajutorul unei *bune dia-*

lectice, frapează și câștigă pe auzitori și cetitori. Mai ales însă cunoștințele din filozofie și istorie, folosite cu o istețime și agerime extraordinară, le aduc rezultate bune. Prin prelegeri publice, comentare scrise și anume menite pentru popor, în stil simplu și atrăgător, prin întroduceri critice și ediții critice ale bibliei, caută criticii să pună toate rezultatele mai nouă ale științelor în serviciul lor, și să pătrundă cu succesele lor în toate păturile și straturile societății.

Reprezentantul cel mai clasic al criticei biblice și azi e *I. Welhausen*, care pe terenul acesta are o mulțime de opuri scrise cu un vast aparat științific.

Aderenții extremi și reprezentanții clasici ai criticei biblice sunt: E. Kautzsch, B. Stade, R. Imend, W. Giesebrecht, K. Marti, Guthe, Steuernagel, Bandissin — germâni: Robertson Smith, și alți mulți, — englezi: S. R. Driner, care încearcă a aduce în armonie cercetările mai nouă ale criticei cu credința în descoperire.

Unii dintre protestanți primesc numai în parte rezultatele criticei biblice, și susțin încâtva vechia tradiție jidovească: Franz Delitsch, Dillman, Krittel, Klostermann, Zöckler, Sellin, Strak. Iar A. Zahn, Rupprecht și Green, resping cu totul rezultatele criticei biblice moderne.

Cunoaștem din cele înșirate până acum în liniamente generale încercările criticei biblice. În articoli singuratici vom arăta încât e justificată critica biblică și de se pot susținea hipotezele criticilor. Vom trata apoi inspirațiunea divină a bibliei și revelațiunea supranaturală în Sfânta Scriptură.

Prof. Dr. A. Crăciunescu.

PROTOPRESBITERII.

La începutul creștinizmului, credincioșii au stat sub imediata conducere a apostolilor și a următorilor lor, a episcopilor; dar înmulțindu-se numărul creștinilor, în mod natural s'a impus necesitatea, ca sub supravegherea episcopilor, conducerea imediată a credincioșilor să fie concrezută și persoanelor investite cu darul sacramental de a putea îndeplinì și administra credincioșilor și unele din sfintele taine, prin ceea ce ia desvoltare în ierarhie treapta a

doua, a presbiterilor, drept următori ai celor 70 învățăcei, cari în misiunea propovăduirii cuvântului lui Dumnezeu și-au avut rolul alăturea cu apostolii, sub conducerea și după povețele primite dela ei.

Luând creștinizmul desvoltare tot mai extinsă, se impunea necesitatea a se aduce norme de organizare pe baza principiilor și învățăturilor Mântuitoriului și ale Apostolilor, ca astfel să se prevină aberațiunilor, iar episcopii să poată corăspunde chemării lor apostolești în conducerea credincioșilor de sub păstorirea și iurisdicțiunea lor.

Dacă avem în vedere faptul istoric, că în cei trei secli dela început, biserica a avut a se lupta cu fel și fel de neajunsuri și prigoniri, ușor se explică, că în acest timp norme de organizare aflăm în număr de tot neînsemnat, și sarcina ocârmuirii și conducerii credincioșilor apăsa cu toată gravitatea numai asupra episcopilor.

In seclul al IV-lea însă, când creștinismul a fost recunoscut în liberul său execițiu și din partea stăpânirei civile, vedem, că începe a se desvolta o lucrare intensivă atât în particular, din partea unor distinși bărbați bisericești, cât și din partea întregei biserici, în sinoade locale și ecumenice, nu numai pentru combaterea învățăturilor greșite din punct de vedere al dreptei credințe, dar și în cestiuni de organizare și consolidare, pe bazele învățăturilor fundamentale ale Mântuitoriului și sf. Apostoli.

In suta aceasta, după ce creștinizmul se estinse și pe la locuri mai îndepărtate de sediile episcopilor, s'a ivit necesitatea ca pentru supraveghiarea preoților și credincioșilor, să se institue organe de încredere ale episcopilor, așa numiții choroepiscopi. In sinodul local ținut la 14 în Ancira, în canonul 13, aflăm că se face amintire la poziția choroepiscopilor în organizmul bisericesc de conducere și administrațiune, interzicânduli-se a hirotonì preoți și diaconi, un drept și o facultate sacramentală, după canonul 2 apostolesc, rezervată episcopilor.

Din acest canon, precum și din canonul 10 din Antiochia, ținut la 3/21, prin care deasemenea choroepiscopii se opresc a hirotonì presbiteri sau diaconi, ci: *«de ar fi și luat hirotesie de episcop» «să-și cunoască măsurile lor, și a ocârmuì bisericile cele supuse lor, și cu grija acestora a se îndestula», «iară choroepiscopul să se facă de episcopul cetății, căruia acela să se supună»,* reese,

că încă înainte de suta a IV-a au existat choroepiscopi, cari însă erau în dependență dela episcopul «cetății», adecă dela episcopul învestit cu iurisdicțiunea ocârmuirei și au fost instituiți după trebuință în mod sporadic, pentru a fi într'ajutor episcopilor în îngrijirea de credincioși, pentru trebuințele sufletești.

In canonul 14 din Neocesarea, ținut la 315, în ce privește categoria choroepiscopilor în ierarhia bisericească se zice: «*Iară choroepiscopii, sunt adecă spre închipuirea apostolilor celor șeptezeci, ca niște împreună liturgisitori, pentru purtarea de grijă a săracilor, proaduc cinstindu-se*», deci din punct de vedere al iurisdicțiunei sacramentale, fără facultatea de a săvârșì sfânta taină a preoției, rezervată numai episcopilor, ca drept următori ai celor 12 apostoli.

Dispozițiunile cuprinse în canonul 14 din Neocesarea și restricțiunile ce se indică prin canoanele sus provocate din Ancira și Antiochia, prin cari choroepiscopii se opresc a hirotonì presbiteri și diaconi, formează substrat temeinic pentru a conchide, că unii dintre choroepiscopi au fost din tripla ierarhiei arhiereilor, iar alții din treaptă ierarhică a presbiterilor, și astfel are multă probabilitate părerea acelor scriitori bisericești, cari susțin în această cestiune calea de mijloc, adecă, că unii dintre choroepiscopi au fost numai din tagma presbiterilor, iar unii au fost arhierei, cu drepturi restrînse în exerciarea iurisdicțiunei și în absolută dependență de episcopul cetății, adecă de cel învestit cu exerciarea iurisdicțiunei episcopești.

Tendința choroepiscopilor de a-și însușì în conducerea credincioșilor încredințați lor spre conducere imediată, drepturi și ingerință independentă de episcopii sub iurisdicțiunea cărora au stat, a provocat aducerea canonului 57 din Landicea, ținut la 364 prin care se dispune, că: «*Nu se cade în sate și în târgușoare a se așeza episcopi, ci voiajeri (călători). Insă cei acum mai nainte așezați, nimica să nu facă fără socotința episcopului celui din cetate, dară asemenea și presbiterii nimica să facă fără socotința episcopului*», și astfel instituțiunea aceasta a choroepiscopilor în decursul timpului și dispare total din organizmul bisericesc, și în mod nesimțit, și se substitue prin protopresbiterii sau potoiereii.

Date pozitive, când și unde s'a întrodus mai întâi protopresbiterii, și cu ce drept de iurisdicțiune, nu aflăm, ci rămâne verosimilitatea constatată mai sus, că cu numirea de choroepis-

copi, au fost distinşi şi unele persoane din treapta ierarhică a presbiterilor, cari se bucurau de încrederea episcopilor şi li-se concredea supraveghiarea imediată a credincioşilor şi a membrilor din clerul inferior, după cum mai deaproape se şi indică în canonul 57 din Laudicea, şi mai apoi, după oprirea prin acest canon a instituirei de episcopi la sate (χωρα = sat) şi a inconvenientelor produse prin instituţiunea choroepiscopilor, s'a acceptat peste tot practica corectă, a se servì episcopul în conducerea şi supraveghiarea credincioşilor de persoane distinse din treapta ierarhică a presbiterilor, cărora li-s'a dat numirea distinctivă de ***proto***-presbiteri, adecă cel dintâi între presbiteri.

Biserica ortodoxă răsăriteană şi în afacerile de natură de organizare în raport cu biserica apuseană, cu tendinţele sale de centralizare, a rămas pe bazele genuine apostoleşti, deci şi în ce priveşte desvoltarea de graduaţiuni în treptele ierarhice, a rămas între limite de tot reduse, ceeace susţin a fi pe cât de corect, pe atât şi de adecuată spiritului învăţăturilor evangelice şi astfel în treapta ierarhică a presbiterilor, nici că ne întâlnim cu alte graduaţiuni de prerogativă şi întâetate, – afară de cele rezervate statului monahal, – decât de graduaţiunea protopresbiterilor, cari ocupă o poziţie de distincţiune în rândul presbiterilor.

De acì şi deosebita consideraţiune şi prestigiul de care s'a bucurat şi se bucură protopresbiterii, nu numai înaintea credincioşilor şi clerului inferior, dar peste tot şi în apreciarea publică, fiind ei adumbriţi de aureola încrederei episcopului lor şi fiind organul de iniţiativă şi informaţiune între clerul inferior şi credincioşi şi între autoritatea superioară bisericească.

Dacă vom apreţia din punct de vedere istoric rolul şi activitatea acestor membri ai clerului, referindu-ne în special la trecutul bisericii noastre, vom afla, că pe lângă rolul important, ce l-au avut pe timpul de urgie, – dată ne-a fost ca aproape un veac întreg să fim fără conducere arhierească între prigonirile cele mai crâncene — şi astfel soartea bisericii a fost rămasă aproape exclusiv în mâna protopresbiterilor, şi în mare parte, lor avem să mulţămim, că în patria noastră mai există biserică română ortodoxă.

Cu talentul său prevăzător şi cu puternicul său spirit de organizare, nemuritorul Şaguna a şi ştiut apreţia însemnătatea acestor factori importanţi în organizmul nostru bisericesc, dându-le şi în

cadrul sistemului de organizare constituţională a bisericii noastre o sferă de activitate extinsă, cu rol de conducere şi iniţiativă, conştiu fiind, că şi un organizm puternic cum este biserica, numai aşa poate prospera şi se poate consolida, dacă fiecare element constitutiv, contribue cu forţele sale la desvoltarea şi întărirea întregului.

Deci, câtă vreme şi aceşti factori importanţi vor fi la înălţimea chemărei şi însufleţiţi pentru misiunea lor, putem conta cu siguranţă la tăria în credinţa strămoşască a fiilor bisericei noastre şi la prosperarea instituţiunilor ei, cari să ne asigure un viitor şi mai bun.

Dr. E. Roşca.

PASTORALELE MITROPOLITULUI ŞAGUNA.

I.

Câteva reflexiuni generale.

Cei, cari cu scrisul sau cu cuvântul, au încercat să lămurească vieaţa şi activitatea mitropolitului Şaguna, — o activitate, luminoasă prin concepţiunile înalte, cari au însuflat-o, uriaşă prin bogăţia şi puterea de lucrare pe toate terenele vieţii obşteşti şi sfântă prin curăţenia simţului de jertfire, din care a izvorât — conglăsuesc toţi în părerea, că el culminează în organizaţia cea tare şi frumoasă, cu care genialul arhiereu a înzestrat biserica noastră, a Românilor de legea ortodoxă răsăriteană de dincoace de Carpaţi.

E adevăr netăgăduit, că Şaguna a fost, mai presus de toate, cu mare talent organizator. În armonie cu principiile fundamentale ale evangeliei lui Iisus, cu canoanele sfinţilor părinţi, cu instituţiunile primitive ale bisericei creştineşti şi mai vârtos cu istoria, credinţa şi tradiţia religioasă a poporului său, a purtat acest apostol între arhierei o luptă de titan, pentruca să-şi înzestreze biserica cu drepturile şi cu organizaţia internă, care să-i asigure trăinicia pentru vremuri îndepărtate.

O analizare mai amănunţită a operei lui Şaguna va conduce însă, în mod inevitabil, la convingerea, că dobândirea libertăţilor şi a autonomiei bisericeşti el a considerat-o numai ca mijlocul, ca pârghia cea mai puternică pentru ajungerea celui mai înalt scop al vieţii sale: de a asigura, între graniţele bine întărite ale con-

stituţiei bisericeşti, condiţiunile necesare pentru înaintarea culturală şi pentru îndrumarea vieţii naţionale a poporului său către viitorul, spre care-l îndreaptă trecutul lui, virtuţile şi aspiraţiunile lui şi toate însuşirile, care alcătuiesc fiinţa şi individualitatea lui etnică.

Ţânta de pe urmă a lui Şaguna a fost, aşa dar, ca soartea acestui popor sărac, năcăjit şi lipsit de cultură, care multe veacuri dearândul a fost obiect de jucărie sau de batjocură în mâni maştere, s'o aşeze odată pe mânile lui proprii. Aceasta pare a fi fost steaua lucitoare, care i-a călăuzit gândirea şi lucrarea, întru acest semn şi-a desfăşurat steagul apostolatului său. Iar acest apostolat, ca toate lucrările mari, n'a putut izvorî, decât *din inima lui înflăcărată de o nemărginită dragoste faţă de neamul acesta.*

Despre dragostea aceasta ne vorbesc — pe lângă luptele, instituţiunile şi fundaţiunile, din rodul cărora ne îndulcim — în chipul cel mai frumos, *pastoralele* şi multe din *circularele* lui.

Fiecare din pastoralele şi circularele lui Şaguna este o mărturie grăitoare, că în inima lui ardea cu foc vecinic nestâns, o iubire largă şi o îngrijire neadormită pentru credincioşii sei, pentru înaintarea şi bunăstarea lor vremelnică şi pentru fericirea lor cea vecinică. Iar căldura şi sinceritatea, cu care se revarsă dragostea acestui arhipăstor faţă de turma sa cea cuvântătoare, stă poate, fără păreche în literatura pastorală.

— «Iată, iubita mea turmă în Christos, — scria Şaguna la 8 Mai 1851 din Viena, unde se afla la soborul arhieresc — iată, în puţine zile mă grăbesc a mă întoarce în mijlocul vostru, ca un arhipăstor ce sunt al vostru; căci eu nimica nu doresc aşa tare, ca binele vostru şi *iubirea mea către voi nu o poate nimic amorţi.* Să-mi credeţi iubiţilor, că *dela aceasta a mea iubire către voi nimica nu mă poate dezbina.* Eu sunt păstorul vostru şi voi sunteţi oile mele; eu urmez lipselor voastre, voi urmaţi glasului meu».

Iar pastorala sa dela praznicul naşterii Domnului din anul 1859 se începea aşa:

— «*Iubirea*, această împărăteasă a virtuţilor creştine, *care o hrăneşte sufletul meu către voi toţi*, apoi îngrijirea, din aceea purcezătoare, pentru binele vostru, care este cea mai mare datorinţă a mea, mă îndeamnă, iubita mea turmă duhovnicească, a-mi deschide graiul meu şi a vă cerceta prin acest avânt arhieresc . . .».

De asemenea cea din anul următor, la acelaş praznic:

— «Apropierea sărbătorilor celor mântuitoare pentru neamul omenesc *deșteaptă în mine,* iubiţilor, *un dor mare de-a vă cerceta ca dragoste* şi îngrijire părintească şi a vă da hrana sufletească, din care săturându-vă să petreceţi vieaţa voastră pe pământ în pace, cu noroc și îndestulare deplină».

Astfel încep şi sfârşesc toate pastoralele, cari în virtutea unui obiceiu străvechiu în biserică, le îndrepta Şaguna din prilejul sărbătorilor, cătră mult iubita lui turmă în Christos.

Fiecare dintr'ânsele cuprinde o mărturisire preţioasă despre dragostea de turmă şi mândria lui de păstor sufletesc; iar din întregul lor Şaguna răsare şi să înfăţişează ca o personalitate de preot superioară, ca *prototipul păstorului pătruns de mărimea și sfințenia chemării sale și gata să-și pună sufletul pentru turma sa.*

În pastorale pare aşi fi depus şi concentrat Şaguna toată inspiraţiunea pentru cariera preoţească şi tot devotamentul pentru luminarea şi fericirea poporului, care-l sădise în sufletul său *casa părintească* și *studiul istoriei* acestui neam.

Odrasla uneia din acele distinse și bogate familii de neguţători macedo-români, care se aşezaseră pela sfârşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea în oraşele Ungariei, Şaguna a moştenit încă dela părinţi dragostea de ortodoxie şi de neam, pentru care fiecare din aceste familii era un sanctuar sfânt. Ştim, că comercianţii macedo-români de pe vremuri din Budapesta, erau cultivători entuziaşti şi sprijinitori darnici ai străduinţelor literare şi culturale româneşti din capitală. Ştim, că o samă din cărţile româneşti, care eşiau de sub teascurile «crăieştei tipografii» a universităţii din Buda, se tipăriau la indemnul şi cu cheltuiala acestor neguţători cu aptitudini de mecenaţi.

Elegantele saloane ale lui Atanasiu Grabowski, — unul din aceşti comercianţi cu mare vază, pe care-l întâlnim între anii 1820—30, în fruntea luptelor pentru întroducerea limbei române în slujba dumnezeiască dela biserica greco-română din Pesta — erau locul de întâlnire al celor mai de seamă cărturari români, cari trăiau atunci în capitală. Aici se strângeau Petru Maior, Samuil Klein-Micu, Dam. Bojinca, T. Neagoe, T. Aron, I. Teodorovits şi alţi învăţaţi, în inima cărora studiul limbei latine şi al istoriei Românilor, redeşteptase conştiinaţa naţională şi cari se adunau, ca

să-şi urmeze discuţiile lor filologice, literare şi istorice în jurul obârşiei glorioase a limbei şi a neamului lor.

În atmosfera acestor discuţii cărturăreşti creştea micul Anastasie Şaguna, care — pierzându-şi părinţii — la vârsta de 14 ani e luat în casa lui Grabowski, unchiul său după mamă. Discuţiile acestea deşteaptă mai apoi în inima băiatului dorinţa de a învăţa şi el limba românească — dela părinţi aducea numai o bună creştere religioasă, — de a cunoaşte şi el trecutul acelui popor, despre care se vorbea în casă şi din care simţia, că şi el face parte. Numai preocupaţiile lui de natura aceasta ne dumiresc, cum tinărul Şaguna, care urma studii de filozofie în vederea unui frumos viitor, se lasă inspitit de propunerea, ce-i face vlădica sârbesc Manuilovici, bun prietin al unchiului său, de a îmbrăţişa cariera preoţească. Hotărîrea lui de a păşi în cler nu era aşa dar numai rezultatul unei aplicări fireşti, cât mai ales al convingerii, că pe drumul acesta va ajunge mai cu uşurinţă să-şi închine viaţa în munca pentru uşurarea sorţii acelui popor, a cărui limbă o îndrăgea şi a cărui istorie plină de amar o cetia cu osârdie. Şaguna, prin urmare, pleacă la Sârbi cu un plan bine chibzuit şi cu hotărîrea puternică de a lupta pentru izbânda lui. În taina gândurilor sale de bună seamă visa deja la scaunul episcopesc al Românilor neuniţi din Ardeal. Visul lui era însă sfânt şi curat. El nu purcedea, cum prea des se întâmplă, din slăbiciunea măririi, ci din conştiinţa, că de pe tronul vlădicesc, va putea lupta cu mai mult folos pentru drepturile poporului românesc, cel atât de umilit şi despreţuit pe moşia lui. Numai aşa se poate înţelege, cum Şaguna, secretarul cel iubit al patriarhului Sârbesc, în ceasurile slobode se ocupa cu cetirea cărţilor canoniceşti «căci nu ştiam unde mă va arunca soartea dela Carlovitz» (v. Pref. Drept. canon. Sibiiu, 1868); cum profesorul teologiei sârbeşti, culegea în biblioteca patriarhală, notiţe istorice şi canonice referitoare la biserica Românilor, cu gândul să le scrie apoi în limba românească, pe care o pronunţa şi o scria încă foarte greu; cum notarul consistorului din Carlovitz aduna material ştientific, ca să-l folosească la un timp, întru câştigarea sfintelor drepturi ale Românilor. (Cf. şi I. Slavici, Andreiu Baron de Şaguna, Sibiiu 1880, p. 12. şi. urm.). Iar în memorabila cuvântare, care a răsunat în catedrala Carlovitzului la chirotonirea sa de episcop al Romăoilor ortodoxi din Ardeal, (12 Aprilie 1848)

Şaguna îşi mărturisia, acum fără sfială şi plin de entuziasm, idealul străduinţelor sale din tinereţe: «*Tu, Doamne, ştii,* că către scopul meu alerg, doresc pe Românii ardeleni din adâncul lor somn să-i deştept» . . .

Aceeaş mândră confesiune de credinţă, aceeaş conştiinţă deplină de înălţimea chemării apostolice, pentru care se simţia ales de pronia cerească, aceeaş iubire de popor, potenţată până la completa *identificare cu durerile şi bucuriile lui,* care o strânsese în inimă strop de strop şi care l-a îndemnat să ia drumul călugăriei — o vedem revărsându-se din pastoralele lui către popor, şi din circularele către preoţime.

De aceea, ne va părea firească făgăduiala, care o face turmei sale credincioase în circularul său dela 12 Februarie 1848, prin care aduce la cunoştinţa clerului şi a poporului, că «Maiestatea Sa Cesaro-Crăiască, Preaînălţatul şi Mult Stăpânitorul Impăratul şi Craiul nostru Ferdinand I-lea . . . s'au îndurat preapărinteşte a mă denumì pe mine subscrisul de Episcop al Clerului şi Poporului nostru greco-neunit răsăritean din Ardeal».

Făgăduinţa lui Şaguna suna aşa: «Şi fiindcă această osebită soarte pe mine au căzut, vă făgăduesc sărbătoreşte, cumcă . . . . . din toate puterile mele neostenit mă voi străduì, ca, împlinind a Preaînălţatului nostru Impărat pentru noi toţi preamântuitoare grijă, *să fiu Tatăl Clerului şi al Poporului nostru, Tată zic, să fiu, Tată şi încă odată zic, Tată să fiu, în înţelesul cel adevărat*».

Că în adevăr, Tată şi părinte a fost, credem de prisos a o mai dovedi. Ne-o spun faptele şi binefacerile lui. In scrierile, cuvântările şi mai cu seamă *prefeţele,* care le scria la cărţile bisericeşti rituale (Evangelia, Mineele etc.) tipărite sub îngrijirea lui, toate ne mărturisesc, că Şaguna nu a fost numai mentorul conducător al vieţii noastre bisericeşti, politice şi culturale din jumătatea a doua a veacului trecut, ci a fost şi un *mare preot,* preot din creştet până în tălpi.

Icoana cea luminoasă şi plină de bunătate a preotului şi păstorului Şaguna ni se desface însă, cum vedem, mai lămurit din pastoralele lui. Ascunzând sub vechile lor buchi cirilice aurul gândirii şi al simţirii lui Şaguna, aceste pastorale ne destăinuesc o calitate, pe cât de însemnată, pe atât de puţin accentuată a fiinţii sale sufleteşti: *dragostea lui de păstor.* O notă caracteristică

aceasta, care nu va putea fi trecută cu vederea din monografia istorică-literară, ce ne lipseşte încă, dar care va venì odată, ca din cercetarea amănunţită a tot ce ne-a rămas dela dânsul să închege şi să oglindească *icoana reală şi deplină* a acestui Moise românesc.

Pastoralele lui Şaguna cuprind apoi o seamă de mărturisiri preţioase cu privire la luptele şi ostenelele lui faţă cu Curtea şi cu guvernul ţării în cauzele cele sfinte pentru dobândirea de drepturi bisericeşti şi mai cu seamă, în cauza reînfiinţării vechei noastre metropolii. Şaguna vorbeşte bucuros despre sine şi dă socoteală turmei de toţi paşii mai însemnaţi, ce-i făcea în interesul ei.

Astfel pastoralele lui cuprind date şi aluziuni privitoare la stările politice, culturale şi economice din timpul acela, tot atâtea momente, care le împrumută *importanţă istorică-culturală.*

De altă parte ele ne înfăţişează pe Şaguna în raport cu poporul său, ca vestitor al adevărului evangelic, povăţuitor al lui spre fapte bune şi biciuitor al păcatelor lui. In chipul acesta activitatea cea practică-pastorală a lui Şaguna pentru zidirea morală, mângăierea sufletească şi întărirea vieţii religioase a obştei credincioase cuprinsă în pastorale, aruncă, deoparte lumină asupra situaţiunii morale a poporului şi a timpului, de altă parte conţin multe învăţături şi sfaturi pastorale, care vor aduce folos sufletesc cu deosebire preoţimei noastre de astăzi, când trebuinţa de îndrumare şi îndemn întru împlinirea chemării de păstor se simte tot mai vie şi mai arzătoare. Momentele acestea alcătuesc *importanţa social-religioasă* a pastoralelor lui.

Pornind din aceste consideraţiuni generale, vom aduce unele spicuiri din pastoralele lui Şaguna, cari vor forma însă obiectul unui articol următor.

Gh. Tulbure.

INFORMAŢIUNI.

Biserica rusească. — Frământările politice din Rusia au provocat o mişcare cu tendinţe de a reforma şi organizmul bisericii ruseşti. Deja de un an şi mai bine se vorbeşte mereu despre convocarea unui concil general, care ar avea chemarea de a căuta modalităţile cele mai norocoase pentru reformarea bisericii ruseşti. Nu de mult se svonise, că acel concil se va întrunì la Petersburg încă în cursul acestei luni. Se zice că Ţarul *Nicolae II.* şi guvernul său sunt pentru o viitoare reformă a bisericii, în forma

cum era ea odinioară. Motivele, cari provoacă reforma aceasta, stau în legătură cu întreagă desvoltarea istorică a bisericii ruseşti.

Este ştiut, că Ruşii la început s'au alăturat la patriarhia de Constatinopol. Dupăce însă Constantinopolul a căzut în mânile Turcilor, sub a căror stăpânire biserica ortodoxă grecească decădea din ce în ce, Ţarii ruseşti n'au voit să rămână şi mai departe supuşi bisericeşte unei căpetenii, carea însaş era subjugată păgânilor mohamedani, ci se purtară cu gândul să-şi înfiinţeze o patriarhie a lor, de sine stătătoare. Acest gând l'a dus la îndeplinire Ţarul *Teodor Ioanovici*, care folosindu-se de prezenţa patriarhului *Ieremia II*, venit în Rusia după milă, l'a înduplecat să aproabe înfiinţarea unei patriarhii ruseşti. Astfel s'a ridicat la anul 1589, scaunul mitropolitan din Moscva, la rangul unui scaun patriarhal, iar mitropolitul de atunci: *Iov*, la rangul celui dintâi patriarh rusesc, care a câştigat apoi, ulterior, consensul şi a celoralalţi patriarhi orientali. Patriarhii ruseşti ajunseră în scurtă vreme factori de mare influinţă în vieaţa poporului rus şi, sub ocrotirea lor, clerul rusesc întreg îşi câştigase o putere şi o vază, cum n'o avusese până atunci, mai ales, că o mare parte din aristocraţie îmbrăţişa cariera preoţească. Dar tocmai creşterea puterii ierarhiei n'a putut-o suferì Ţarul *Petru cel Mare*, care, dupăce lăsă scaunul patriarhal vacant peste 20 de ani, în anul 1721 desfiinţează definitiv patriarhatul şi institue în locul lui un sinod permanent în Petersburg, ale cărui lucrări erau controlate din partea statului, prin un comisar sau procuror împărătesc. Scăzând în chipul acesta vaza şi autoritatea ierarhiei, nobilimea a început a o părăsì şi în locul ei pătrunde în cler pătura ţărănească.

Agitaţiunile revoluţionare, cari bântuesc acum imperiul rusesc, au divizat şi preoţimea în două tabere: sus, dignitarii înalţi, oamenii guvernului, stau pe partea reacţionarilor; jos, preoţimea de rând, fii de ţărani, pe partea celor ce pretind libertate şi reforme radicale pe toată linia. Am văzut, că în fruntea mişcărilor agitatorice era într'o vreme *Gapon*, un preot.

Semnele acestea primejdioase îl vor fi convins pe Ţarul Nicolae, că biserica trebue readusă la temeliile puternice străvechi, prin reînfiinţarea patriarhatului şi ştergerea procuraturei lumeşti din sinod. Patriarhul viitor va conduce biserica, tot cu ajutorul unui sinod, care se va întrunì periodic şi va fi compus din toţi arhiereii bisericei. La şedinţele sinodului vor avea voe să participe, dar numai cu vot conzultativ, şi alţi clerici, ba chiar şi laici. Starea externă a bisericei va regula-o statul, dar în organizaţia ei internă, biserica este independentă de stat. Viitoarea reformă se va extinde şi asupra parohiilor rurale, cărora între altele, li-se va da dreptul de a-şi alege ele înseşi parohul. Episcopii, ale căror eparhii sunt de tot prea extinse, vor primì ca ajutor câte un vicar, prin care să poată exercita un sever control asupra preoţimii întregi. Se va purta grijă ca cultura preoţimii să progreseze, de aceea se vor reorganiza toate şcoalele teologice.

Cam aceste sunt proiectele de reformă bisericească, cari se discută astăzi, cu deosebire în Rusia.

*
* *

Săpăturile, cari s'au făcut în *Efez şi Trallis* sub conducerea profesorului *Lampakis* din Atena, a scos la lumina zilei multe lucruri de însemnătate archeologică, cari contribue la cunoaşterea vechilor comunităţi creştine din Asia mică. De curând s'a descoperit în Efez *mormântul Mariei Magdalene*, lângă dealul Kileon, aproape de întrarea peşterii, în care au durmit cei 7 mărturisitori şi *mormântul gol a lui Timoteiu*, pe care l'a aşezat sf. ap. Pavel, ca cel dintâi episcop al Efesului. Timoteiu a fost înmormântat pe

partea apusană a dealului Elevatos, în apropierea bisericii sf. ap. Ioan, iar osămintele lui au fost transportate la a. 356 din Efez, la Constantinopol şi aici au fost aşezate în biserica sf. apostoli, dupăcum a poruncit împăratul Constantin.

MIŞCAREA LITERARĂ.

Mitropolitul Sava II Brancovici (1656—1680) de *V. Mangra.* Arad, 1906. pp. 181. în 8° m.

Cartea părintelui arhimandrit şi vicar episcopesc în Oradea-mare, cu titlul de mai sus, este o preţioasă contribuţiune la cunoaşterea trecutului bisericii şi neamului nostru.

In expunerile sale autorul încearcă a stabilì:

1. Existenţa în continuitate, dela o veche întemeiere a mitropoliei noastre ortodoxe, numite de N. Popea «vechea mitropolie» şi a neîntreruptei continuităţi a hierarhiei ei (dela a. 1391); iar apoi:

2. Tractează cu deamănuntul vieaţa şi activitatea mitropolitului *Sava II Brancovici,* — dându-ne şi un anex de preţioase documente (în parte inedite).

Faţă cu punctul 1. (întroducerea cărţii Păr. V. M.) sunt de părere, că autorul n'a izbutit să restabilească «Vechea Mitropolie», deşì dl Al. T. Dumitrescu din Bucureşti se face a crede («Tribuna» Arad. X. 217. Foileton) că... da, ba chiar şi mai bine!

Ad. 2. *Sava Brancovici* e pus într'o lumină mai clară şi suntem convinşi, mai apropiată de adevăr; cu toate acestea nu împărtăşim opinia Păr. Mangra, că numitul arhiereu a luptat pentru biserica ortodoxă-*română* (la 1650—1680, ar fi anahronism!).

In tot cazul, criticul dela «Unirea» al Păr. M. (prea veninos în stil e dr. A. B.) greşeşte, când şi după publicarea Adnexului I din cartea Păr. M. tot mai susţine, că teritorul eparhial al episcopului Sava II Brancovici, se reduce la unele părţi din teritorul bănăţano-ungurean, — iar pe deasupra Păr. Dr. A. Bunea tot mai pierde vorba cu pregătirea serbizării, prin Brancovici, a bisericii *ortodoxe* (române) din ţara noastră!

Figura lui *Sava II Brancovici,* atât după Păr. Mangra cât şi după dreptate, apare cu îndreptăţire în faţa noastră, ca o personalitate de elită, cu înalte însuşiri, care i-au ajutat să facă o frumoasă carieră — deşì cu sfârşit fatal, provocate de vremuri sbuciumate, pentru a rămânea acel Arhiereu o figură legendară şi un martir al Românilor dintre Carpaţi. *S-a.*

*
* *

Prelegeri academice din teologia morală ortodoxă de prof. *Dr. Emilian Voiutschi.* Vol. I: Introducere pp. 269. Cernăuţi, 1906. Preţul 6 cor.

Această scriere ne vine ca un vechiu şi bun prietin, pe care cu plăcere îl recomandăm şi altora. Profesorul de teologia morală dela Cernăuţi,

ca să satisfacă trebuinţa, de mult simţită, după un bun manual de teologie morală, şi să uşureze totodată şi greutăţile ascultătorilor universitari împreunate cu studiul moralei, şi-a cuprins într'un volum de întroducere lecţiile, ce în mare parte le-a publicat în revista Candela. Acest volum cuprinde, pe lângă obicinuitele întrebări de strictă întroducere în teologia morală, (1—23) şi o scurtă expunere istorică a eticei filozofice şi a celei teologice creştine (24—261). Prin aceste expuneri din urmă, cari de altfel extind problema întroducerii în teologia morală peste graniţele competenţei sale, a voit autorul de bună seamă să întroducă elementul istoric şi în tratarea teologiei morale, prin ce ar deveni ea mult mai ştientifică. Cunoaşterea celor mai de căpetenie sisteme de etică filozofică şi a celor mai însemnate doctrine morale ale scriitorilor creştini, va înlezni fireşte priceperea şi adâncirea principiilor moralei creştine. Ne-ar părea bine dacă expunerea doctrinei plane ce va urma, s'ar face cu o deosebită consideraţie la aceste expuneri istorice. Felicităm pe autor pentru această valoroasă lucrare şi îi dorim să o poată aduce la bun sfârşit în scurtă vreme, bucurându-se de sprijinul, de care este vrednic, din partea publicului cetitor, în special al preoţimei noastre. *N. B.*

*
* *

Noua morală. Principiile şi urmările ei. Prelucrare după Broglie de econ. stavrofor *Ioan A. Grigoriu.* Iaşi 1906, pp. 193, preţul 2 lei 50 bani.

Această lucrare ne prezintă o bună orientare asupra moralei independente şi a celei evoluţioniste. In partea dintâi prin expuneri istorico-religionare şi filozofice, se arată, că morala a stat totdeauna în cele mai intime legături cu religiunea, deci a despărţi morala de religiune, înseamnă, a o lipsi de singurul ei fundament solid. Instructive sunt şi expunerile comparative între morala creştină şi cea păgână. In partea a doua şi a treia, să dovedeşte insuficienţa principiilor moralei independente şi a celei evoluţioniste. Expunerea este limpede şi curgătoare. *N. B.*

Tipicul cultului religios.

Sub acest titlu, din lună în lună vom înregistra şi tracta în revista aceasta, toate *cazurile* şi *datele* referitoare la Tipicul ritualului bisericii ortodoxe, cum acelea obvin şi se succed în decursul anului liturgic.

1-a Ianuarie 1907. *Tăierea împrejur* şi *S. Marele Vasile:* La Vecernie şi la Utrenie, toate ale praznicului din Mineiu. Liturgia sftului Vasile cu Acsionul *„De tine se bucură"*.

5 Ianuarie. *Ajunul Botezului: Vecernia, Utrenia, ceasurile domneşti, Liturgia* şi *sfinţirea apei* toate conform tipicului zilei, din Mineiu.

6 Ianuarie. *Botezul Domnului: Utrenia, Liturgia* cu *Irmosul Botezului* şi *sfinţirea apei,* toate cum se găsesc la Mineiu.

7 Ianuarie. *Duminecă după Botez şi Sf. Ioan:* La Vecernie şi la Utrenie, gl. 8., voscr. 11. La Liturgie: Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci cu Irmosul Botezului.

14 Ianuarie. *Dumineca celor 10 leproşi:* gl. 1-i., voscr. 1-a. La Liturgie: Apostolul şi Evangelia Dumineci a 29-a după Rosalii.

21 Ianuarie. *Duminеca orbului:* glas 2, voscr. 2-a. La Liturgie: Apostolul şi Evangelia din Duminеca a 31-a după Rosalii.

28 Ianuarie. *Duminеca lui Zacheu:* gl. 3, voscr. a 3-a. La Liturgie: Apostolul şi Evangelia din Dum. a 32-a după Rosalii.

30 Ianuarie. *SS. Vasilie, Grigorie şi Ioan.* La Vecernie, Utrenie şi Liturgie: toate ale sărbătorii, după Mineiu. *Cantor.*